

ΑΡΧΑΙΑ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗΣ

Διδαγμένο κείμενο

Ἀριστοτέλους Ἠθικὰ Νικομάχεια Β1, 5-8

Μαρτυρεῖ δὲ καὶ τὸ γινόμενον ἐν ταῖς πόλεσιν· οἱ γὰρ νομοθετοῦν τοὺς πολίτας ἐθίζοντες ποιοῦσιν ἀγαθοὺς, καὶ τὸ μὲν βούλημα παντὸς νομοθέτου τοῦτ' ἐστίν, ὅσοι δὲ μὴ εὖ αὐτὸ ποιοῦσιν ἀμαρτάνουσιν, καὶ διαφέρει τούτῳ πολιτεία πολιτείας ἀγαθὴ φαύλης. Ἔτι ἐκ τῶν αὐτῶν καὶ διὰ τῶν αὐτῶν καὶ γίνεται πᾶσα ἀρετὴ καὶ φθείρεται, ὁμοίως δὲ καὶ τέχνη· ἐκ γὰρ τοῦ κιθαρίζειν καὶ οἱ ἀγαθοὶ καὶ κακοὶ γίνονται κιθαρισταί. Ἀνάλογον δὲ καὶ οἰκοδόμοι καὶ οἱ λοιποὶ πάντες· ἐκ μὲν γὰρ τοῦ εὖ οἰκοδομεῖν ἀγαθοὶ οἰκοδόμοι ἔσονται, ἐκ δὲ τοῦ κακῶς κακοί. Εἰ γὰρ μὴ οὕτως εἶχεν, οὐδὲν ἂν ἔδει τοῦ διδάξοντος, ἀλλὰ πάντες ἂν ἐγίνοντο ἀγαθοὶ ἢ κακοί. Οὕτω δὴ καὶ ἐπὶ τῶν ἀρετῶν ἔχει· πράττοντες γὰρ τὰ ἐν τοῖς συναλλάγμασι τοῖς πρὸς τοὺς ἀνθρώπους γινόμεθα οἱ μὲν δίκαιοι οἱ δὲ ἄδικοι, πράττοντες δὲ τὰ ἐν τοῖς δεινοῖς καὶ ἐθιζόμενοι φοβεῖσθαι ἢ θαρρεῖν οἱ μὲν ἀνδρεῖοι οἱ δὲ δειλοί. Ὅμοιως δὲ καὶ τὰ περὶ τὰς ἐπιθυμίας ἔχει καὶ τὰ περὶ τὰς ὀργάς· οἱ μὲν γὰρ σώφρονες καὶ πρᾶοι γίνονται, οἱ δ' ἀκόλαστοι καὶ ὀργίλοι, οἱ μὲν ἐκ τοῦ οὕτως ἐν αὐτοῖς ἀναστρέφεσθαι, οἱ δὲ ἐκ τοῦ οὕτως. Καὶ ἐνὶ δὴ λόγῳ ἐκ τῶν ὁμοίων ἐνεργειῶν αἱ ἕξεις γίνονται. Διὸ δεῖ τὰς ἐνεργείας ποιάς ἀποδιδόναι· κατὰ γὰρ τὰς τούτων διαφορὰς ἀκολουθοῦσιν αἱ ἕξεις. Οὐ μικρὸν οὖν διαφέρει τὸ οὕτως ἢ οὕτως εὐθὺς ἐκ νέων ἐθίζεσθαι, ἀλλὰ πάμπλου, μᾶλλον δὲ τὸ πᾶν.

A1. Από το παραπάνω κείμενο να γράψετε στο τετράδιό σας τη μετάφραση του αποσπάσματος: «**Ἀνάλογον δὲ καὶ... αἱ ἕξεις γίνονται**».

(Μονάδες 10)

B1. α. «**καὶ τὸ μὲν βούλημα παντὸς νομοθέτου τοῦτ' ἐστίν**»: να σχολιάσετε το χωρίο ως προς το περιεχόμενο (μονάδες 5).

β. «**ἐκ τῶν αὐτῶν καὶ διὰ τῶν αὐτῶν καὶ γίνεται πᾶσα ἀρετὴ καὶ φθείρεται**»: να εξηγήσετε ποια σχέση ἔχουν τα αντιθετικά μέλη του ζεύγους με την έννοια της ηθικής αρετῆς (μονάδες 10).

Μονάδες 15

B2. α. Ποιο είναι το περιεχόμενο της έννοιας «**ἕξις**» κατὰ τον Ἀριστοτέλη (μονάδες 5);

**ΘΕΜΑΤΑ ΚΑΙ ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΕΠΑΝΑΛΗΠΤΙΚΩΝ ΠΑΝΕΛΛΑΔΙΚΩΝ
ΕΞΕΤΑΣΕΩΝ 2013**

β. Πώς η «*ἔξις*» συντελεί στην κατάκτηση της ηθικής αρετής; Να τεκμηριώσετε την απάντησή σας με χωρία του κειμένου (**μονάδες 10**).

Μονάδες 15

B3. Ποιος είναι ο ορισμός της *ευδαιμονίας*, κατά τον Αριστοτέλη, και πώς μπορούν οι άνθρωποι να την εξασφαλίσουν;

Μονάδες 10

B4. Να βρείτε στο παραπάνω διδαγμένο κείμενο μία ετυμολογικά συγγενή λέξη, απλή ή σύνθετη, για καθεμιά από τις παρακάτω λέξεις της νέας ελληνικής:

γόνιμος, απόθεμα, συνήθεια, απουσία, υποδεέστερος, αδιάφθορος, μετόχι, παραφροσύνη, αντίδωρο, πλήθος.

Μονάδες 10

Αδίδακτο κείμενο

Δημοσθένους [Φιλίππου] Ἐπιστολή 18-19

Πάντων δέ μοι δοκεῖ παραλογώτατον εἶναι, διότι πέμψαντος ἑμοῦ πρέσβεις ἀπὸ τῆς συμμαχίας πάσης, ἵν' ὥσι μάρτυρες, καὶ βουλομένου ποιήσασθαι πρὸς ὑμᾶς δικαίας ὁμολογίας ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων, οὐδὲ τοὺς περὶ τούτων λόγους ἐδέξασθε παρὰ τῶν πρεσβευόντων, ἐξὸν ὑμῖν ἢ τῶν κινδύνων ἀπαλλάξαι τοὺς δυσχερές ὑποπτεύοντάς τι καθ' ἡμῶν, ἢ φανερώς ἐξελέγξαι με φαυλότατον ὄντα τῶν ἀπάντων. τῷ μὲν οὖν δήμῳ ταῦτα συνέφερον, τοῖς δὲ λέγουσιν οὐκ ἐλυσιτέλει. φασὶ γὰρ οἱ τῆς πολιτείας τῆς παρ' ὑμῖν ἔμπειροι τὴν μὲν εἰρήνην πόλεμον αὐτοῖς εἶναι, τὸν δὲ πόλεμον εἰρήνην.

Γ1. Να γράψετε στο τετράδιό σας τη μετάφραση του παραπάνω κειμένου.

Μονάδες 20

Γ2. Να γράψετε τους ζητούμενους τύπους για καθεμιά από τις παρακάτω λέξεις του κειμένου:

πρέσβεις: την ίδια πτώση στον άλλο αριθμό

μάρτυρες: την κλητική ενικού

ὕμᾱς: τη δοτική πληθυντικού στο γ' πρόσωπο

δυσχερές: την αιτιατική ενικού στο αρσενικό γένος στον ίδιο βαθμό

φανερώς: την αιτιατική πληθυντικού στο θηλυκό γένος του συγκριτικού βαθμού

**ΘΕΜΑΤΑ ΚΑΙ ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΕΠΑΝΑΛΗΠΤΙΚΩΝ ΠΑΝΕΛΛΑΔΙΚΩΝ
ΕΞΕΤΑΣΕΩΝ 2013**

πέμπαντος: το β' ενικό πρόσωπο της προστακτικής του παθητικού αορίστου
ἀπαλλάξαι: το β' πληθυντικό πρόσωπο της οριστικής του υπερσυντελικού στη μέση φωνή

συνέφερεν: το γ' ενικό πρόσωπο της υποτακτικής του αορίστου β' στην ίδια φωνή

ἐλυσιτέλει: τη δοτική ενικού της μετοχής ενεστώτα στο αρσενικό γένος

φασί: το β' ενικό πρόσωπο της προστακτικής του ενεστώτα.

Μονάδες 10

Γ3.α. Να γίνει πλήρης συντακτική αναγνώριση των παρακάτω λέξεων:
πάντων, ὅμῃν, ἀπαλλάξαι, τῆς πολιτείας. (μονάδες 4)

β. «ἵν' ὧσι μάρτυρες»: να αντικαταστήσετε τη δευτερεύουσα πρόταση με την αντίστοιχη μετοχή (μονάδες 2) και στη φράση «**με φαυλότατον ὄντα**» να αναλύσετε τη μετοχή σε δευτερεύουσα πρόταση, κάνοντας τις αναγκαίες μετατροπές στους όρους της φράσης (μονάδες 4).

Μονάδες 10

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ

Γνωστό:

A1. Με ανάλογο τρόπο και οι οικοδόμοι και όλοι οι άλλοι . Δηλαδή χτίζοντας με καλό τρόπο θα γίνουν καλοί οικοδόμοι, όμως χτίζοντας με κακό τρόπο, κακοί. Γιατί, αν δεν ήταν έτσι τα πράγματα, καθόλου δεν θα χρειαζόταν ο δάσκαλος, αλλά όλοι θα ήταν καλοί ή κακοί από τη γέννησή τους. Το ίδιο λοιπόν συμβαίνει και με τις αρετές· δηλαδή κάνοντας όσα συμβαίνουν στις συναλλαγές μας με τους άλλους ανθρώπους γινόμαστε άλλοι δίκαιοι και άλλοι άδικοι, κάνοντας όμως όσα έχουν μέσα τους το στοιχείο του φόβου και συνηθίζοντας να αισθανόμαστε φόβο ή θάρρος, άλλοι γινόμαστε ανδρείοι και άλλοι δειλοί. Το ίδιο συμβαίνει και με όσα έχουν σχέση με τις επιθυμίες και με την οργή · άλλοι δηλαδή γίνονται σώφρονες και πράοι, ενώ άλλοι ακόλαστοι και οργίλοι, άλλοι με το να συμπεριφέρονται σ' αυτά με αυτόν τον συγκεκριμένο τρόπο και άλλοι με εκείνο τον τρόπο. Και με έναν λόγο λοιπόν από όμοιες ενέργειες διαμορφώνονται τα μόνιμα στοιχεία του χαρακτήρα μας.

B1(α) Ο Αριστοτέλης στην ενότητα αυτή, προκειμένου να ενισχύσει την άποψή του, ότι δηλαδή καμία από τις ηθικές αρετές δεν υπάρχει μέσα μας εκ φύσεως, αλλά εδραιώνεται με το έθος, τη συνήθεια, την επανάληψη και την άσκηση, χρησιμοποιεί ένα επιχείρημα που αντλείται από τον χώρο της πολιτικής.

ΘΕΜΑΤΑ ΚΑΙ ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΕΠΑΝΑΛΗΠΤΙΚΩΝ ΠΑΝΕΛΛΑΔΙΚΩΝ ΕΞΕΤΑΣΕΩΝ 2013

Με το επιχείρημα αυτό ο φιλόσοφος υπογραμμίζει τη συμβολή των νομοθετών στην κατάκτηση της αρετής από τους πολίτες, καθώς πρωταρχικός στόχος και επιδίωξη κάθε νομοθέτη που με το έργο του θέλει να υπηρετήσει το κοινωνικό σύνολο, είναι να καταστήσει τους πολίτες ενάρετους και το μέσο για να το επιτύχει είναι να εθίσει τους πολίτες στις καλές-ποιοτικές πράξεις. Έτσι, ορισμένοι νομοθέτες οργανώνουν σωστά τον εθισμό και πράγματι κάνουν τους πολίτες αγαθούς. Ωστόσο, κάποιοι άλλοι θεσπίζουν νόμους οι οποίοι δεν φέρνουν το επιθυμητό αποτέλεσμα καθώς δεν καταφέρνουν να ασκήσουν σωστά τους πολίτες στην αρετή και με τον τρόπο αυτό παρεκκλίνουν από το στόχο τους και δεν οδηγούν τους πολίτες στην ηθική τελείωση. Γι' αυτό, άλλωστε, και τα πολιτεύματα διακρίνονται σε καλά και λιγότερο καλά. Επομένως, εάν οι άνθρωποι ήταν ενάρετοι ή ανήθικοι από τη φύση τους δεν θα υπήρχε νόημα οι νομοθέτες να τους ασκούν σε ηθικά ενάρετες πράξεις, ώστε να κάνουν τους πολίτες αγαθούς. Παρόλο που φαίνεται με το επιχείρημα αυτό ο Αριστοτέλης να μεταβιβάζει το θέμα από την ηθική στην πολιτική διάσταση της ηθικής αρετής στην πραγματικότητα κάτι τέτοιο δεν ισχύει, καθώς για τον φιλόσοφο υπάρχει στενή σχέση μεταξύ ηθικής και πολιτικής, αφού στην ουσία ταυτίζονται.

(β) Ο Αριστοτέλης αποδεικνύει ότι η αρετή είναι προϊόν εθισμού και η ποιότητά της εξαρτάται από την ποιότητα του εθισμού που την προκαλεί. Έτσι, για συγκεκριμένους λόγους και με τα ίδια μέσα, δηλαδή την κατάλληλη άσκηση οι άνθρωποι κατακτούν την αρετή και ακριβώς για τους αντίθετους λόγους και με την ακατάλληλη άσκηση η αρετή εκφυλίζεται. Στο συγκεκριμένο χωρίο ο Σταγειρίτης εννοεί μάλλον μια διαδικασία «δόμησης» και «αποδόμησης» της αρετής ενισχύοντας τη θέση του για τον επίκτητο χαρακτήρα της. Τα ρήματα «γίνεται – φθείρεται» μας παραπέμπουν στο θεμελιώδες αντιθετικό ζεύγος της φιλοσοφικής σκέψης «γένεσις – φθορά». Για τον Αριστοτέλη, αυτή ήταν μια **φυσική διαδικασία μονόδρομη**: γένεση -> αύξηση -> τελείωση -> παρακμή -> φθορά (αποδίδεται έργο στον Αριστοτέλη με τίτλο *Περί Γενέσεως και Φθοράς*). Αυτή, λοιπόν, η διαδικασία ακολουθείται και στις ηθικές αρετές. Κάθε αρετή για τους ίδιους λόγους και χρησιμοποιώντας τα ίδια μέσα γεννιέται και με την καλή εξάσκηση κατακτιέται, ενώ με την κακή εξάσκηση χάνεται.

B2. (α) Στην ενότητα αυτή εμφανίζεται μια νέα έννοια, η «ἕξις». Η λέξη αυτή ετυμολογικά παράγεται από το θέμα του μέλλοντα του ρήματος «ἔχω» και συγκεκριμένα από το σεχ- < heχ- < ἔχ + την παραγωγική κατάληξη -σις, η οποία δηλώνει ενέργεια.

ΘΕΜΑΤΑ ΚΑΙ ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΕΠΑΝΑΛΗΠΤΙΚΩΝ ΠΑΝΕΛΛΑΔΙΚΩΝ ΕΞΕΤΑΣΕΩΝ 2013

Για τον Αριστοτέλη η έννοια έχει ηθικό περιεχόμενο και είναι τα μόνιμα στοιχεία του χαρακτήρα μας, που αποκτιούνται με την άσκηση και την επανάληψη συγκεκριμένων ενεργειών. Οι «ἔξεις» είναι ένα από τα «γινόμενα ἐν τῇ ψυχῇ». Τα άλλα δύο είναι τα πάθη και οι δυνάμεις.

Τα μόνιμα αυτά στοιχεία αποκτιούνται με την επανάληψη μιας πράξης, που συνιστούν την «ἔξιν». Ακριβώς ότι η «ἔξις» απορρέει από εθισμό και δεν είναι κάτι ἐμφυτο φαίνεται και από τη χρήση του ρήματος «γίνονται», το οποίο δείχνει ότι η «ἔξις» προκύπτει μέσα από μία διαδικασία, από ένα βαθμιαίο τρόπο διαμόρφωσής της και κατάκτησής της από τον άνθρωπο.

(β) Ο Αριστοτέλης προβαίνει στην παρουσίαση τριών παραδειγμάτων για να δείξει ότι η απόκτησή των αρετών γίνεται με τον εθισμό και η ποιότητά τους εξαρτάται από την ποιότητα του εθισμού που προηγήθηκε. Επομένως η συμπεριφορά μας, οι επιλογές μας και η στάση μας σε ορισμένους τομείς καθορίζουν αν θα αποκτήσουμε ή όχι την ηθική αρετή

Τα παραδείγματα αναφέρονται σε αρετές που συνδέονται με τον τρόπο με τον οποίο οι άνθρωποι συναλλάσσονται μεταξύ τους (κοινωνικές σχέσεις), αντιμετωπίζουν τις δύσκολες καταστάσεις της ζωής τους και διαχειρίζονται τις επιθυμίες τους. Επίσης, παρατηρούμε ότι ο φιλόσοφος διακρίνει **δύο αντίθετους τρόπους συμπεριφοράς όπου ο ένας οδηγεί στην κατάκτηση των ηθικών αρετών, ενώ ο άλλος όχι.**

Ειδικότερα, το πρώτο παράδειγμα **«πράττοντες γὰρ τὰ ἐν τοῖς συναλλάγμασι τοῖς πρὸς τοὺς ἀνθρώπους γινόμεθα οἱ μὲν δίκαιοι οἱ δὲ ἄδικοι»** αναφέρεται στις κοινωνικές σχέσεις των ανθρώπων. Ο τρόπος με τον οποίο οι άνθρωποι μαθαίνουν να συναλλάσσονται, αυτός καθορίζει και την ποιότητα του χαρακτήρα τους ως προς αυτό. Αν μαθαίνουν να είναι δίκαιοι στις συναλλαγές τους, γίνονται δίκαιοι, αν όχι, άδικοι. Η διαμόρφωση του ήθους γίνεται υπόθεση του ίδιου του ανθρώπου, ο οποίος και έχει την ευθύνη των πράξεων του.

Με το δεύτερο παράδειγμα **«πράττοντες δὲ τὰ ἐν τοῖς δεινοῖς καὶ ἐθιζόμενοι φοβεῖσθαι ἢ θαρρεῖν οἱ μὲν ἀνδρεῖοι οἱ δὲ δειλοὶ»** ο Αριστοτέλης δείχνει ότι ο τρόπος με τον οποίο οι άνθρωποι μαθαίνουν να αντιμετωπίζουν τις δύσκολες και αντίξοες καταστάσεις στη ζωή τους, διαμορφώνει τη στάση και τη συμπεριφορά τους. Έτσι αν μαθαίνουν να αντιμετωπίζουν ψύχραιμα και με σθένος τις δυσκολίες χωρίς να αγνοούν τους κινδύνους, γίνονται ανδρείοι, αν όχι, δειλοί.

Τέλος, το τρίτο παράδειγμα παραπέμπει στις επιθυμίες και στα ανθρώπινα πάθη. **«Ὅμοιως δὲ καὶ τὰ περὶ τὰς ἐπιθυμίας ἔχει καὶ τὰ περὶ τὰς ὀργάς· οἱ μὲν γὰρ σώφρονες καὶ πρᾶοι γίνονται, οἱ δ' ἀκόλαστοι καὶ ὀργίλοι, οἱ μὲν ἐκ τοῦ οὕτως ἐν αὐτοῖς ἀναστρέφεσθαι, οἱ δὲ ἐκ τοῦ οὕτως.»** Με

**ΘΕΜΑΤΑ ΚΑΙ ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΕΠΑΝΑΛΗΠΤΙΚΩΝ ΠΑΝΕΛΛΑΔΙΚΩΝ
ΕΞΕΤΑΣΕΩΝ 2013**

αυτό ο Αριστοτέλης εξηγεί ότι ο τρόπος με τον οποίο αντιμετωπίζουν οι άνθρωποι τον ίδιο τον εαυτό τους και μάλιστα τις επιθυμίες και τις ορμές τους, καθορίζει τον χαρακτήρα τους. Αν μαθαίνουν να τιθασεύουν και να εκλογικεύουν τις επιθυμίες και τις ορμές τους, γίνονται συνετοί και πράοι, αν όχι, ασύδοτοι και οξύθυμοι. Συνεπώς, ο τρόπος με τον οποίο οι άνθρωποι διαχειρίζονται τα τρία αυτά πεδία εκδήλωσης της συμπεριφοράς τους είναι καθοριστικός για την ηθική ποιότητά τους.

B3. Σχολικό βιβλίο σελ 152: «Όλες λοιπόν αυτές οι ιδέες ... ενδιαφέροντος αυτού θέματος.»

B4. γόνιμος: γίνεται
απόθεμα: νομοθέται
συνήθεια: ἐθίζοντες
απουσία: ἐστίν
υποδεέστερος: ἔδει
αδιάφθορος: φθείρεται
μετόχι: ἔχει
παραφροσύνη: σῶφρονες
αντίδωρο: ἀποδιδόναι
πλήθος: πάμπλου

Άγνωστο:

Γ1. Μου φαίνεται ότι είναι το πιο παράλογο απ' όλα, διότι, αν και εγώ έστειλα απεσταλμένους απ' όλη τη συμμαχία για να είναι μάρτυρες και, αν και (εγώ) ήθελα να κάνω μια δίκαιη συμφωνία με σας για τους Έλληνες, ούτε δεχτήκατε τις προτάσεις σχετικά μ' αυτά (τα ζητήματα) από τους απεσταλμένους, αν και ήταν δυνατό σ' εσάς ή να απαλλάξετε από τους κινδύνους αυτούς που υποψιάζονταν κάτι εχθρικό εναντίον μας ή να αποδείξετε ολοφάνερα ότι εγώ είμαι ο πιο άθλιος απ' όλους. Αυτά λοιπόν, από τη μια συνέφεραν το λαό, όμως δεν ωφελούσαν αυτούς που μιλούσαν (τους ρήτορες). Γιατί ισχυρίζονταν όσοι έχουν πείρα σχετικά με τα δικά σας πολιτικά ζητήματα ότι από τη μια η ειρήνη είναι πόλεμος γι'αυτούς, ενώ ο πόλεμος ειρήνη.

Γ2. τόν πρεσβευτήν – ὦ μάρτυς – σφίσι(ν) – τόν δυσχερῆ – τὰς φανερωτέρας – πέμφθητι – ἀπήλλαχθε – συνενέγκη – λυσιτελοῦντι – φάθι.

Γ3. α) πάντων = ετερόπρωτος προσδιορισμός, γενική διαιρετική στο παραλογώτατον

**ΘΕΜΑΤΑ ΚΑΙ ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΕΠΑΝΑΛΗΠΤΙΚΩΝ ΠΑΝΕΛΛΑΔΙΚΩΝ
ΕΞΕΤΑΣΕΩΝ 2013**

ὕμῃν = δοτική προσωπική στην απρόσωπη μτχ ἔξόν

ἀπαλλάξαι = υποκείμενο της μτχ. ἔξόν, τελικό απαρέμφατο

τῆς πολιτείας = ετερόπτωτος προσδιορισμός, γενική αντικειμενική στο ἔμπειροι

Γ3. β) ἔσομένους μάρτυρας

ὅτι ἐγὼ φαυλότατος εἶην

ΤΙΣ ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΕΠΙΜΕΛΗΘΗΚΕ Ο ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΤΟΜΕΑΣ ΤΩΝ
ΦΡΟΝΤΙΣΤΗΡΙΩΝ «ΟΜΟΚΕΝΤΡΟ» ΦΛΩΡΟΠΟΥΛΟΥ

ΧΑΝΙΩΤΗ Ν. – ΧΑΤΖΗΤΣΟΜΠΑΝΗ Μ. – ΧΟΝΔΡΟΥ Λ.